

ANGELA MERKEL
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Αναμνήσεις 1954-2021

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Πρώτη έκδοση Νοέμβριος 2024

Τίτλος πρωτοτύπου *Freiheit. Erinnerungen 1954-2021* by Angela Merkel
with Beate Baumann, Kiepenheuer & Witsch, 2024

Σχεδιασμός εξωφύλλου Barbara Thoben, Κολωνία
Φωτογραφία εξωφύλλου © Urban Zintel

Επιμέλεια έκδοσης Μαρία Γονιδάκη
Επιμέλεια – Διόρθωση τυπογραφικών δοκιμίων Γιώργος Γιαννούσης
Προσαρμογή εξωφύλλου Ρεντουάν Αμζιλάν

© 2024, Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln
Alle Rechte vorbehalten

© 2024, Εκδόσεις **ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ** (για την ελληνική γλώσσα)

ISBN 978-618-03-4160-7

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ./ΣΗΣ 84160
Κ.Ε.Π. 5760, Κ.Π. 20334

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις **ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ**

Ιπποκράτους 118, 114 72 Αθήνα
τηλ.: 211 3003500, fax: 211 3003562
metaixmio.gr · metaixmio@metaixmio.gr

Κεντρική διάθεση
Ασκληπιού 18, 106 80 Αθήνα
τηλ.: 210 3647433, fax: 211 3003562

Βιβλιοπωλεία **ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ**

- Ασκληπιού 18, 106 80 Αθήνα
τηλ.: 210 3647433, fax: 211 3003562
- Πολυχώρος, Ιπποκράτους 118, 114 72 Αθήνα
τηλ.: 211 3003580, fax: 211 3003581

ANGELA MERKEL

ΚΑΙ

BEATE BAUMANN

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Αναμνήσεις 1954-2021

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Έμμη Βαϊκούση

ΜΕΤΟΙΧΜΙΟ

Οι υποσημειώσεις του βιβλίου είναι της μεταφράστριας.

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	11
---------------	----

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

«Δεν γεννήθηκα καγκελάριος»

17 Ιουλίου 1954 έως 9 Νοεμβρίου 1989

Ευτυχισμένα παιδικά χρόνια	17
---	----

Κβίτσο 17 • Το Βάλντχοφ 24 • Η απόλυτη φρίκη 31 • Σχολείο Γκαίτε 34
• Διακοπές 46 • Η Άνοιξη της Πράγας 49 • Σχολείο Χέρμαν Μάτερν 52

Στα ξένα	65
-----------------------	----

Οι σπουδές Φυσικής 65 • Αμέριμνη 69 • Ηχοχρώματα και νεραϊδόσκονη 72
• Το δίπλωμα 76 • Τλμεναου 78

Στην Ακαδημία Επιστημών της ΛΔΓ	84
--	----

Σταθερές ταχύτητας 84 • FDJ και μαρξισμός-λενινισμός 92
• Στη Μαρίενστράσε 95 • Τεμπλίνερ στράσε 97 • Διεθνείς ανταλλαγές 100
• Προϊούσα αποσύνδεση 103 • Ιδιοκτήτρια σπιτιού 107 • Ταξίδια στη Δύση 110

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Μια δημοκρατική αφύπνιση

10 Νοεμβρίου 1989 έως 2 Δεκεμβρίου 1990

Ενότητα και δικαιοσύνη και ελευθερία	121
---	-----

Ανάμεικτα συναισθήματα 121 • Πρώτα βήματα στην πολιτική 125
• Μια ιδιαίτερη προεκλογική εκστρατεία 138 • Τριβές και συγκρούσεις 152
• Κορυφαία στιγμή της διπλωματίας 158

Στέκομαι στα πόδια μου	161
-------------------------------------	-----

Σφιγγοντας τα δόντια 161 • Ο υποψήφιος σας εκτός λίστας 164

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

Ελευθερία και ευθύνη

3 Δεκεμβρίου 1990 έως 21 Νοεμβρίου 2005

Μέτρα για την οικονομική ανάπτυξη της πρώην ΛΔΓ	177
Μεγάλη Πέμπτη 177 • Κάταγμα στο πόδι 186 • Η γειτόνισσα 193	
• Ώρες ακρόασης για τους πολίτες 200 • Θαλερά τοπία! Θαλερά τοπία; 203	
• Ενάντια στην επιθετικότητα και τη βία 208	
Ισότητα δικαιωμάτων	214
Φεμινίστρια; 214 • Αυχενική δυσκαμψία 224	
Βιωσιμότητα	233
Καμία συναίνεση στον τομέα της ενέργειας 233 • Πολιτικός εξωτερικών υποθέσεων 246 • Το τίμημα της επιβίωσης 257	
Γιατί το CDU;	262
Πρόεδρος του κόμματος 262 • Ο «μόχθος της πεδιάδας» – ή η μάχη για το κύρος της εξουσίας 275 • Πρόεδρος της κοινοβουλευτικής ομάδας 282 • Αίφνης, νέες εκλογές 292 • Ας είμαστε σοβαροί. Η εκκλησία παραμένει στο χωριό 301	

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ

Στην υπηρεσία της Γερμανίας (I)

22 Νοεμβρίου 2005 έως 4 Σεπτεμβρίου 2015

Πρώτη	313
Τρίτη 22 Νοεμβρίου 2005 313 • Παρίσι Βρυξέλλες Λονδίνο Βερολίνο Ντίσελντορφ Αμβούργο 322 • Μεγαλύτερη τόλμη περισσότερη ελευθερία 327 • Σημαντικές αποφάσεις 333 • Βαρσοβία 342	
• Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 344 • «Πού, πού χαθήκατε;» 346	
Το καλοκαιρινό παραμύθι	367
Νέες αντιλήψεις 367 • Τρίτη θέση 370	
Οικοδέσποινα σε ψάθινη πολυθρόνα παραλίας	374
Γεύμα με τον Τζορτζ Ουόκερ Μπους 374 • Οι διαβουλεύσεις των οκτώ 383	
• Περιμένοντας τον Βλαντιμίρ Πούτιν 386	

Παγκόσμια οικονομική κρίση	394
Αρμίντα και ΙΚΒ 394 • Παγκόσμιες αναταράξεις 400 • Η εγγύηση των αποταμιεύσεων 405 • Ο μηχανισμός διάσωσης 407 • Θέσεις εργασίας 411 • G20 417	
Κρίση της ευρωζώνης	421
Συνασπισμός επιλογής 421 • Βιβλιοθήκη Σολβέ 425 • Ταξίδι προς την Ιθάκη 432 • Αν αποτύχει το ευρώ, θα αποτύχει η Ευρώπη 437 • Σε αναζήτηση του μπαζούκας 443 • Στην κόψη του ξυραφιού 450	
Μέλη του ΝΑΤΟ η Ουκρανία και η Γεωργία;	458
Επίθεση στην Ουκρανία 458 • Η Σύνοδος Κορυφής του ΝΑΤΟ στο Βουκουρέστι 461	
Ειρήνη και αυτοδιάθεση στην Ουκρανία	477
Ανατολική εταιρική σχέση 477 • Οι διαδηλώσεις στην πλατεία Μαϊντάν 482 • Η προσάρτηση της Κριμαίας 485 • Το Σχήμα της Νορμανδίας 489 • Το ειρηνευτικό σχέδιο του Πέτρο Ποροσένκο 492 • Δεκαεπτά ώρες διαπραγματεύσεων στο Μινσκ 495 • Οσμή Ψυχρού Πολέμου 507	
«Θα τα καταφέρουμε!»	509
Στις πύλες της Ευρώπης 509 • Η θερινή συνέντευξη Τύπου 516 • Η απόφαση 521	

ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ

Στην υπηρεσία της Γερμανίας (II)

5 Σεπτεμβρίου 2015 έως 8 Δεκεμβρίου 2021

Ένα φιλικό πρόσωπο	527
«Τότε αυτή δεν είναι η χώρα μου» 527 • Εξεύρεση λύσεων 534 • Ισλαμιστική τρομοκρατία στη Γερμανία 548 • Δυσπιστία και εμπιστοσύνη 553 • Ξανά υποψήφια; 560	
Ένας διαδικτυωμένος κόσμος – Ο σταυρόκοπος	566
Μια υδρόγειος σφαίρα, ένας χάρτης και η ανεκτικότητα 566 • Brexit 571 • Νέες συμμαχίες 576 • Συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου 578 • Η Συμφωνία του Παρισιού 583 • Σύμπραξη με την Αφρική 588 • Παγκόσμιες δυνάμεις Ινδία και Κίνα 593 • Ντόναλντ Τραμπ 602 • G20 στο Αμβούργο 606	

Κλίμα και ενέργεια	612
Ένας εφιάλτης και οι επιπτώσεις του 612 • Φυσικό αέριο 621	
• Η αρχή της πρόνοιας 628	
Η Μπούντεσβερ σε στρατιωτική αποστολή	632
Αφγανιστάν 632 • Λιβύη 643 • Στρατιωτική υποχρέωση 647	
• Δυτικά Βαλκάνια 651	
Ισραήλ	655
Στα ίχνη του Αντενάουερ 655 • Ζήτημα εθνικού συμφέροντος (Staatsräson) 665	
Καιρός (Kairos)	671
«Ωρα να φεύγεις» 671 • Αποχαιρετισμός στην προεδρία του CDU 679	
Η πανδημία	682
Πρόκληση για τη δημοκρατία 682 • Ελπίδες και απογοητεύσεις 702	
• Δοκιμασία για την Ευρώπη 705 • Νέο έδαφος 708 • Παγκόσμια πολιτική στη σκιά της πανδημίας 712 • Μεγάλο Σιωπητήριο 723	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	727
Ευχαριστίες	731
Σημείωμα της σύνταξης	733
Κατάλογος συντομογραφιών	735
Άδειες φωτογραφιών	741
Ευρετήριο ονομάτων	743

Πρόλογος

Αυτό το βιβλίο αφηγείται μια ιστορία που όμοιά της δεν θα υπάρξει ποτέ ξανά, απλώς και μόνο διότι, από το 1990, έπαψε να υπάρχει το κράτος όπου πέρασα 35 χρόνια της ζωής μου. Αν κάποιος το πρότεινε σε έναν εκδότη σαν προϊόν μυθοπλασίας, σαν μυθιστόρημα, θα είχε απορριφθεί – τουλάχιστον έτσι μου είπε ένας συνομιλητής μου στις αρχές του 2022, λίγες εβδομάδες μετά την αποχώρησή μου από το αξίωμα της ομοσπονδιακής καγκελάριας. Ο ίδιος ήταν καλός γνώστης ερωτημάτων του τύπου αυτού και του άρεσε που αποφάσισα να γράψω αυτό το βιβλίο, ακριβώς λόγω της ιστορίας που αφηγείται: μιας ιστορίας απίθανης, όσο και αληθινής. Συνειδητοποίησα ότι η αφήγησή της, η χάραξη των γραμμών και η εύρεση του νήματος που τις συνδέει, αλλά και ο καθορισμός των λάιτ μοτίφ θα μπορούσε να είναι σημαντικά και για το μέλλον.

Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα δεν μπορούσα να με φανταστώ να γράφω ένα τέτοιο βιβλίο. Αυτό άλλαξε πρώτη φορά, ως έναν βαθμό τουλάχιστον, το 2015, όταν αποφάσισα να μην απωθήσω τους πρόσφυγες που συνέρρεαν από την Ουγγαρία στα γερμανο-αυστριακά σύνορα, τη νύχτα της 4ης προς την 5η Σεπτεμβρίου. Είχα βιώσει την απόφασή μου αυτή, και ειδικά τις επιπτώσεις της, σαν ένα σημείο καμπής στη θητεία μου ως καγκελάριας. Υπήρχαν ένα Πριν κι ένα Μετά. Αποφάσισα τότε πως μια μέρα, όταν θα είχα πλέον αποχωρήσει από το αξίωμά μου, θα περιέγραφα την πορεία των γεγονότων· θα περιέγραφα τους λόγους που καθόρισαν την απόφασή μου, τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνομαι την Ευρώπη και την παγκοσμιοποίηση, έτσι όπως μό-

νο ένα βιβλίο μπορεί να περιγράψει. Δεν ήθελα να αφήσω την περιγραφή όσων επακολούθησαν και την ερμηνεία των γεγονότων μόνο σε τρίτα πρόσωπα.

Τότε ήμουν ωστόσο ακόμη καγκελάριος. Ακολούθησαν οι εκλογές της Μπούντεσταγκ το 2017 και η τέταρτη θητεία μου. Τα δύο τελευταία χρόνια η αντιμετώπιση της πανδημίας του κορονοϊού ήταν το κυρίαρχο θέμα. Όπως έχω πολλές φορές τονίσει δημοσίως, η πανδημία ήταν μια μοναδική δοκιμασία για τη δημοκρατία – σε προσωπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Ήταν επίσης ένα ερέθισμα για να διευρύνουμε το οπτικό μας πεδίο· να μη γράφουμε μόνο για την προσφυγική πολιτική. *Αν είναι να το κάνω, θα το κάνω σωστά*, είπα στον εαυτό μου· *κι αν το κάνω, τότε μαζί με την Μπεάτε Μπάουμαν, προσωπική μου σύμβουλο από το 1992 και μάρτυρα των γεγονότων.*

Αποχώρησα από το αξίωμά μου στις 8 Δεκεμβρίου 2021. Έπειτα από δεκαέξι ολόκληρα χρόνια έφυγα μ' ένα αίσθημα ευφορίας, όπως είπα λίγες ημέρες νωρίτερα στο Μεγάλο Σιωπητήριο, την τελετή της Μπούντεσβερ προς τιμήν μου. Στο τέλος της θητείας μου είχα πραγματικά λαχταρήσει αυτή τη στιγμή. Έφτανε πια. Ήταν καιρός να κάνω ένα διάλειμμα, να ξεκουραστώ λίγους μήνες, και από τις αρχές του καλοκαιριού του 2022 να αφήσω πίσω μου τους πυρετώδεις ρυθμούς της πολιτικής· να βρω σταδιακά, ψπλαφτά, τον δρόμο μου για μια νέα ζωή – μια ζωή δημόσια πάντα, αλλά όχι πια πολιτικά ενεργή–, να βρω τον κατάλληλο ρυθμό για τις δημόσιες εμφανίσεις, να γράψω κι αυτό το βιβλίο. Αυτό ήταν το σχέδιο.

Τότε ξημέρωσε η 24η Φεβρουαρίου 2022, η επίθεση της Ρωσίας στην Ουκρανία.

Ήταν αμέσως ξεκάθαρο πως το βιβλίο δεν μπορούσε να γραφτεί σαν να μην έχει συμβεί τίποτα. Οι γιουγκοσλαβικοί πόλεμοι στις αρχές της δεκαετίας του 1990 είχαν ήδη συγκλονίσει την Ευρώπη. Με την εισβολή όμως της Ρωσίας στην Ουκρανία διακυβεύονταν πιο πολλά. Ήταν μια πράξη αντίθετη προς το Διεθνές Δίκαιο, μια πράξη που κλόνησε το καθεστώς της ειρήνης μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο – ένα καθεστώς βασισμένο στη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και της κυριαρχίας των κρατών της. Η απογοήτευση ήταν βαθιά. Σκοπεύω να

γράψω και γι' αυτό. Όμως αυτό το βιβλίο δεν είναι ένα βιβλίο για τη Ρωσία και την Ουκρανία. Αυτό θα ήταν ένα άλλο βιβλίο.

Πιο πολύ θέλω να αφηγηθώ την ιστορία μιας ζωής χωρισμένης στα δύο: ένα μέρος, έως το 1990, σε συνθήκες δικτατορίας, κι ένα δεύτερο, από το 1990, σε συνθήκες δημοκρατίας. Τη στιγμή που οι πρώτοι αναγνώστες θα κρατήσουν στα χέρια τους αυτό το βιβλίο, θα έχουν περίπου την ίδια διάρκεια. Τριάντα πέντε χρόνια επί δύο. Μοιάζει σαν να είναι δύο ζωές, στην πραγματικότητα όμως είναι μία· το δεύτερο μέρος δεν μπορεί να κατανοηθεί χωρίς το πρώτο.

Μια γυναίκα έζησε τα πρώτα 35 χρόνια της ζωής της στη ΛΔΓ, στη συνέχεια κατέκτησε το αξίωμα εκείνο που προσφέρει στον κατέχοντα τη μέγιστη εξουσία εντός του συστήματος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, το διατήρησε 16 χρόνια και το παρέδωσε χωρίς να χρειαστεί να παραιτηθεί ή να εξαναγκαστεί σε παραίτηση στη διάρκεια της θητείας της. Πώς συνέβη αυτό; Πώς μεγάλωνε ένα παιδί πάστορα στη ΛΔΓ, πώς ήταν να ζεις, να σπουδάζεις και να εργάζεσαι σε συνθήκες δικτατορίας; Πώς ήταν να βιώνεις την κατάρρευση ενός κράτους; Πώς ήταν, τέλος, να είσαι ξαφνικά ελεύθερη; Όλα αυτά θέλω να αφηγηθώ.

Η αφήγηση αυτή είναι ασφαλώς βαθύτατα υποκειμενική. Προσπάθησα, βέβαια, να κάνω έναν ειλικρινή εσωτερικό διάλογο. Στο βιβλίο αυτό θα πω ξεκάθαρα ποιες επιλογές μου θεωρώ σήμερα πλέον εσφαλμένες, θα υπερασπιστώ όσες σήμερα ακόμη θεωρώ σωστές. Η αφήγηση δεν είναι εξαντλητική. Δεν θα δουν εδώ το όνομά τους όλοι όσοι θα μπορούσαν να υποθέσουν ή να αναμένουν να το δουν. Ζητώ συγγνώμη γι' αυτό εκ των προτέρων. Στόχος μου είναι να επισημάνω τα ζητήματα με ιδιαίτερο βάρος, προκειμένου να καταφέρω να τιθασεύσω τον όγκο του υλικού, να περιγράψω με κατανοητό τρόπο πώς λειτουργεί η πολιτική, να σκιαγραφήσω τις αρχές και τους μηχανισμούς που εμπλέκονται εκεί, να μιλήσω για τη δική μου πυξίδα στην πορεία αυτή.

Η πολιτική δεν είναι μαγικά. Την πολιτική την κάνουν άνθρωποι. Άνθρωποι με συγκεκριμένο υπόβαθρο ο καθένας, άνθρωποι με εμπειρίες, ματαιοδοξία, δυνατά σημεία και αδυναμίες, επιθυμίες, όνειρα, πεποιθήσεις, αξίες, συμφέροντα. Άνθρωποι που, προκειμένου να εφαρ-

μόσουν κάτι, πρέπει να παλέψουν, πάντα στο πλαίσιο της δημοκρατίας, για την αποδοχή της πλειοψηφίας.

Θα τα καταφέρουμε – σε ολόκληρη την πολιτική μου σταδιοδρομία καμία άλλη διατύπωσή μου δεν έχει γίνει σε τέτοιο βαθμό αντικείμενο κριτικής όσο αυτή. Καμία άλλη διατύπωση δεν προκάλεσε τέτοια πόλωση. Για μένα, ωστόσο, αυτή η φράση ήταν κοινότοπη. Ήταν η έκφραση μιας στάσης. Θα μπορούσε κανείς να την αποκαλέσει εμπιστοσύνη στον Θεό ή απλώς αισιοδοξία· μπορεί επίσης να εκφράζει την αποφασιστικότητα ενός ανθρώπου να επιλύσει προβλήματα, να αντιμετωπίσει αναποδιές, να ξεπεράσει τις πτώσεις, να δημιουργήσει κάτι καινούργιο. «Θα τα καταφέρουμε! Και κάθε εμπόδιο που τυχόν βρεθεί στον δρόμο μας πρέπει να δουλέψουμε για να το ξεπεράσουμε». Αυτό είχα πει στη θερινή συνέντευξη Τύπου, στις 31 Αυγούστου 2015. Έτσι έκανα πολιτική. Έτσι είμαι στη ζωή μου γενικά. Έτσι προέκυψε και αυτό το βιβλίο. Με αυτή τη στάση, που είναι προϊόν εμπειρίας: όλα είναι δυνατά, διότι δεν είναι μόνο η πολιτική που συμβάλλει σε αυτό, αλλά και η συμμετοχή κάθε ανθρώπου.

Άνγκελα Μέρκελ
και Μπεάτε Μπάουμαν

Βερολίνο, Αύγουστος 2024

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

«Δεν γεννήθηκα καγκελάριος»

17 Ιουλίου 1954 έως 9 Νοεμβρίου 1989

Ευτυχισμένα παιδικά χρόνια

Κβίτσο

Στις 10 Νοεμβρίου 1989, Παρασκευή, έφυγα από το διαμέρισμά μου στη Σενχάουζερ Αλέε 104 στο Πρεντσλάουερ Μπεργκ του Βερολίνου γύρω στις 6.30 π.μ., όπως κάθε πρωί, για να πάω στη δουλειά μου από τον σταθμό του Ες-Μπαν Σενχάουζερ Αλέε στο Μπερλίν-Άντλερσοφ. Το Ες-Μπαν* ήταν γεμάτο, έξω ήταν ακόμη σκοτεινά. Όπως πάντα τέτοια ώρα. Στην πραγματικότητα, όμως, τίποτα δεν ήταν όπως πριν. Το προηγούμενο βράδυ ο Γκίντερ Σαμπόφσκι, γραμματέας Πολιτικής Ενημέρωσης και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης της ηγεσίας του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος της Γερμανίας (SED), είχε δηλώσει στην τηλεόραση της ΛΔΓ πως «οι αιτήσεις για ταξίδια στο εξωτερικό γίνονται πλέον δεκτές χωρίς ειδικές προϋποθέσεις (λόγοι ταξιδιού, οικογενειακές σχέσεις)». Στη συνέχεια, αφού ερωτήθηκε σχετικά, επιβεβαίωσε ότι η απόφαση αυτή είχε «άμεση ισχύ». Την Πέμπτη εκείνη, 9 Νοεμβρίου 1989, ο Γκίντερ Σαμπόφσκι είχε πράγματι ανακοινώσει το τέλος του Τείχους του Βερολίνου. Από το σημείο εκείνο δεν υπήρχε πλέον επιστροφή.

Το ίδιο βράδυ βρέθηκα κι εγώ ανάμεσα στο πλήθος που κατευθυνόταν προς τη συνοριακή διάβαση Μπρονχόλμερ Μπρίκε και στη συνέχεια προς το Δυτικό Βερολίνο. Κάτοικοι του Δ. Βερολίνου, γυναίκες και άνδρες, ξεπρόβαλλαν από παντού και μας καλούσαν στα σπίτια τους να μας κεράσουν μια μπίρα για να γιορτάσουμε αυτό το απίστευτο γεγονός. Άλλοι, απ' τον ενθουσιασμό τους, βγίκαν οι ίδιοι στον δρόμο.

* S-Bahn: Το γερμανικό τραμ.

Άγνωστοι εντελώς άνθρωποι αγκαλιάζονταν μεταξύ τους – ανάμεσά τους κι εγώ. Στον πρώτο παράδρομο αριστερά μετά τη γέφυρα ακολούθησα μια μικρή ομάδα ανθρώπων που δεν γνώριζα. Ένας κάτοικος του Δ. Βερολίνου μάς προσκάλεσε στο διαμέρισμά του, πήγα κι εγώ, έτσι απλά. Μας πρόσφερε μπύρα και τη δυνατότητα να μιλήσουμε στο τηλέφωνο. Έκανα μια προσπάθεια να επικοινωνήσω με τη θεία μου στο Αμβούργο· στάθηκε αδύνατο. Ύστερα από περίπου μισή ώρα αποχαιρετιστήκαμε. Οι περισσότεροι συνέχισαν προς την Κουρφίρστενταμ, την εμβληματική λεωφόρο του Δ. Βερολίνου. Εγώ όμως γύρισα πίσω, στο σπίτι μου, γύρω στις 11 το βράδυ· θυμήθηκα ότι έπρεπε να σπκωθώ πολύ νωρίς για να πάω στο Άντλερσοφ. Ήθελα να τελειώσω μια ομιλία που επρόκειτο να δώσω λίγες μέρες αργότερα στο Τορούν της Πολωνίας. Ήταν, ωστόσο, τέτοια η διέγερση απ' όσα είχα βιώσει λίγες ώρες νωρίτερα, που σχεδόν δεν έκλεισα μάτι.

Το επόμενο πρωί ανέβηκε στο Ες-Μπαν προς το Άντλερσοφ και μια μικρή ομάδα ενστόλων· ήταν συνοριοφύλακες του συντάγματος της φρουράς Φέλιξ Ντζερτζίνσκι.* Προφανώς επέστρεφαν στους στρατώνες τους μετά τη νυχτερινή βάρδια στα σύνορα. Οι στρατώνες ήταν κοντά στο ινστιτούτο όπου δούλευα. Οι στρατιώτες μιλούσαν τόσο δυνατά, που δεν γινόταν να μην ακούσω τι έλεγαν. «Τι νύχτα κι αυτή» αστειεύτηκε ένας τους. «Ποιος ξέρει τι περιμένει τους αξιωματικούς μας έπειτα απ' όλα αυτά».

«Έχουν χάσει τ' αυγά και τα πασχάλια... Και ποιος ξέρει τι έχουν να δουν ακόμα τα μάτια τους» είπε ένας άλλος.

«Σαν να μην έχουν ξαφνικά λόγο ύπαρξης. Ζωή, καριέρα... πάνε όλα!» πετάχτηκε ένας τρίτος στρατιώτης.

Κατεβήκαμε από το τρένο στο Άντλερσοφ, πήρε καθένας τον δρόμο του – αυτοί στους στρατώνες τους, εγώ στο γραφείο μου στο Κεντρικό

* Το σύνταγμα Feliks Dzierżyński ήταν στρατιωτική μονάδα και μέρος των ένοπλων οργάνων της ΛΔΓ. Ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 1954 και υπαγόταν στο υπουργείο Κρατικής Ασφάλειας της ΛΔΓ. Από το 1967 έλαβε το όνομά του αυτό προς τιμήν του Feliks Dzierżyński, ιδρυτή της σοβιετικής μυστικής αστυνομίας Τσέκα.

Ινστιτούτο Φυσικής Χημείας της Ακαδημίας Επιστημών της ΛΔΓ. Για δουλειά, ούτε λόγος· πού να δουλέψει κανείς... Άφησα τα πάντα όπως τα βρήκα και, φυσικά, δεν υπήρχε περίπτωση να ολοκληρώσω το κείμενο της διάλεξης που γι' αυτήν είχα επιστρέψει από τη Δύση νωρίς το προηγούμενο βράδυ. Όλοι ήμασταν βέβαιοι σ' αυτή την κατάσταση, όχι μόνο εγώ. Μιλούσαμε, τα λέγαμε, τα κουβεντιάζαμε, ξανά και ξανά. Στη διάρκεια του πρωινού μου τηλεφώνησε στο Ινστιτούτο η αδελφή μου, η οποία δούλευε εκείνο το διάστημα ως εργοθεραπεύτρια στο πολυϊατρείο των οικοδόμων, και κανονίσαμε να επισκεφτούμε αργότερα το απόγευμα έναν παλιό της φίλο στο Δυτικό Βερολίνο, τον οποίο είχε γνωρίσει μέσω γνωστών λίγα χρόνια νωρίτερα. Μας φαινόταν απίστευτο που μπορούσαμε έτσι ξαφνικά να πάμε απλώς να τον δούμε.

Όλη τη μέρα δεν μπορούσα να βγάλω από το μυαλό μου τις κουβέντες των συνοριοφυλάκων που είχα ακούσει στο Ες-Μπαν εκείνο το πρωί. *Επιτέλους, σκέφτηκα, επιτέλους οι στρατιώτες αυτοί και οι αξιωματικοί τους δεν έχουν πλέον εξουσία πάνω σου. Επιτέλους δεν έχουν πια εξουσία πάνω στην οικογένειά σου.* Για είκοσι οκτώ ολόκληρα χρόνια το Τείχος του Βερολίνου δεν είχε χωρίσει μόνο την οικογένειά μου, προκαλώντας τόσο πόνο στους γονείς μου, αλλά και την οικογένεια του συζύγου μου Γιάοχιμ Ζάουερ· αμέτρητοι άνθρωποι σε Ανατολή και Δύση είχαν την ίδια μοίρα μ' εμάς. Τώρα πια οι στρατιώτες αυτοί δεν μπορούσαν πλέον να μας εμποδίζουν να κυκλοφορούμε ελεύθερα. Ταυτόχρονα, όμως, έπιασα τον εαυτό μου να σκέφτεται κι αυτή την κουβέντα που είχε πει ο στρατιώτης στο Ες-Μπαν: *λόγο ύπαρξης· πώς θα έμοιαζε, αλήθεια, η δική μου ζωή, η ζωή της οικογένειάς μου, των φίλων μου και των συναδέλφων μου έπειτα από κείνη τη νύχτα; Τι αξία θα είχαν οι εμπειρίες, η εκπαίδευση, οι δεξιότητες, τα επιτεύγματα και οι ιδιωτικές μας αποφάσεις στο μέλλον; Ήμουν 35 ετών. Μόνο 35 ετών; Ήδη 35 ετών; Τι θα έμενε απ' όλα αυτά και τι όχι;*

Γεννήθηκα στο Αμβούργο στις 17 Ιουλίου 1954, πρωτότοκο παιδί της Χέρλιντ και του Χορστ Κάσνερ. Ο πατέρας μου, γιος του Λούντβιχ Καζμίερτσак –με καταγωγή από το Πόζναν, που μετακόμισε στο Βερολίνο στις αρχές της δεκαετίας του 1920– και της συζύγου του Μαργκα-

ρέτε, γεννήθηκε στο Βερολίνο το 1926. Ο πατέρας του ήταν αστυνομικός, ενώ η μητέρα του, με καταγωγή από το Βερολίνο, ήταν μοδίστρα και νοικοκυρά. Το 1930 η οικογένεια άλλαξε το πολωνικό επώνυμό της με το γερμανικό επώνυμο Κάσερ και από τότε ο πατέρας μου ονομαζόταν Χορστ Κάσερ. Ο Λούντβιχ Κάσερ, ο παππούς μου, πέθανε το 1959 και δεν έχω προσωπικές αναμνήσεις από αυτόν.

Η μητέρα μου Χέρλιντ γεννήθηκε στο Ντάντσικ-Λάνγκφουρ το 1928· ήταν η πρώτη από τις δύο κόρες του ζεύγους Βίλι και Γκέρτρουντ Γεντς, που ήταν δάσκαλοι. Η μητέρα της, με καταγωγή από το Έλμπινγκ της Ανατολικής Πρωσίας, εγκατέλειψε τη δουλειά της μετά τη γέννηση του παιδιού της. Ο πατέρας της Βίλι, ο παππούς μου, καθηγητής Φυσικών Επιστημών και διευθυντής ενός γυμνασίου στο Ντάντσικ, είχε προσφέρει στην οικογένεια ένα ορισμένο επίπεδο ευημερίας. Ζούσαν, όπως λένε σήμερα, σε συνθήκες που αντιστοιχούν στη μεσαία τάξη. Το 1936 προσφέρθηκε στον παππού μου η θέση του διευθυντή ενός γυμνασίου στο Αμβούργο, κι έτσι η οικογένεια μετακόμισε εκεί από το Ντάντσικ. Οι προετοιμασίες είχαν ολοκληρωθεί, είχαν φροντίσει να νοικιάσουν κι ένα νέο διαμέρισμα, είχε κανονιστεί και η μετακόμιση με μια μεταφορική εταιρεία. Τότε ο παππούς μου αρρώστησε από πυώδη σκωληκοειδίτιδα και φλεγμονή της χοληδόχου κύστης και πέθανε· η σωτήρια πενικιλίνη δεν υπήρχε τότε ακόμη.

Η γιαγιά μου και οι δύο κόρες της ήταν πια εντελώς μόνες. Μετακόμισαν, ωστόσο, στο Αμβούργο, στο μεγάλο διαμέρισμα που είχαν ήδη νοικιάσει στην Ίζεστράσε. Η οικονομική ανασφάλεια –κάτι πρωτόγνωρο για την οικογένεια– τις ταλαιπώρησε πολύ. Η γιαγιά μου έπαιρνε μεν σύνταξη χρείας, όμως ολόκληρη η προηγούμενη ζωή της είχε πια καταρρεύσει. Για μεγάλο χρονικό διάστημα φορούσε μόνο μαύρα ρούχα. Η ανησυχία για τις κόρες της την κατέτρυχε συνεχώς· αν καμιά φορά επέστρεφαν στο σπίτι αργότερα απ' ό,τι είχαν συμφωνήσει, έβγαίνε στο μπαλκόνι και τις περίμενε.

Το καλοκαίρι του 1943, μεταξύ των κτιρίων που έπληξαν οι σφοδρές βρετανικές και αμερικανικές αεροπορικές επιδρομές στο Αμβούργο ήταν και το σπίτι της οικογένειάς μου. Η γιαγιά μου έφυγε τότε από την

πόλη με τις δύο κόρες της. Μετακόμισαν πρώτα στο χωριό Νοϊκίρχεν στο Άλτμαρκτ, όπου ζούσε οικογενειακώς μία από τις αδελφές της, και στη συνέχεια, το φθινόπωρο του 1943, στο Έλμπινγκ, γενέτειρά της στην Ανατολική Πρωσία, για να επιστρέψουν πάλι, λίγους μήνες αργότερα, το καλοκαίρι του 1944, στο Νοϊκίρχεν. Το 1944 έστειλαν τη μητέρα μου αποκεί στο σχολείο Βέστεντ του Βερολίνου, το οποίο είχε μεταφερθεί τότε στο Πίσεκ της σημερινής Τσεχικής Δημοκρατίας. Η επιστροφή της μητέρας μου στο Νοϊκίρχεν, στη μητέρα και την αδελφή της, μετά το τέλος του πολέμου ήταν περιπετειώδης. Από τα τέλη Μαρτίου του 1945 ως την άφιξή της στο χωριό τον Οκτώβριο του 1945 η οικογένεια δεν είχε λάβει κανένα σημείο ζωής. Η ίδια, 17 ετών τότε, μιλούσε συχνά για τον φόβο της μην τη βιάσουν οι Σοβιετικοί στρατιώτες που συναντούσε στον δρόμο.

Μεγαλύτερο ακόμα αντίκτυπο είχε ο πόλεμος στη ζωή του πατέρα μου. Το βράδυ άκουγε συχνά BBC στο ραδιόφωνο μαζί με τον πατέρα του και παππού μου Λούντβιχ, κρυφά, κάτω από το πάπλωμα, για να παρακολουθεί τις εξελίξεις στο Μέτωπο. Ήδη στη διάρκεια του πολέμου ο παππούς μου είχε τη βεβαιότητα πως η Γερμανία θα έχανε – και έπρεπε να χάσει. Τον Μάιο του 1943 ο πατέρας μου επιστρατεύτηκε ως βοηθητικός στην αντιαεροπορική άμυνα, τον Αύγουστο του 1944, μετά τα δέκατα όγδοα γενέθλιά του, πήγε κανονικά στον στρατό και την άνοιξη του 1945, έπειτα από έναν βομβαρδισμό, εγκλωβίστηκε κάτω από τα χαλάσματα. Στο τέλος του πολέμου ήταν για ένα σύντομο διάστημα αιχμάλωτος των Βρετανών στη Δανία. Όταν πια επέστρεψε, τον Αύγουστο του 1945, οι νικήτριες δυνάμεις είχαν ήδη χωρίσει τη Γερμανία σε ζώνες κατοχής. Πήγε να μείνει με έναν φίλο του στη Χαϊδελβέργη κι εκεί έδωσε τις απολυτήριες εξετάσεις του, προτού, όπως διηγήθηκε αργότερα, αρχίσει να σπουδάζει Θεολογία το 1947, επηρεασμένος από τα βιώματα του πολέμου.

Η απόφαση ήταν ασυνήθιστη για τα μέτρα της οικογένειας. Ο πατέρας του είχε μεν βαπτιστεί καθολικός και η μητέρα του ήταν μέλος της Ευαγγελικής Εκκλησίας, όμως οι παππούδες μου δεν ήταν άνθρωποι που ασκούσαν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Ο ίδιος ο πατέρας μου είχε βαπτιστεί επίσης καθολικός, όμως το 1940 ασπάστηκε τον προτε-

σταντισμό. Μετά το τέλος του πολέμου και τη φρίκη του εθνικοσοσιαλισμού απέκτησε την πεποίθηση ότι το νέο ξεκίνημα έπρεπε να γίνει σε συνδυασμό με μια ηθική της ειρήνης. Για κείνον η ηθική αυτή συνδεόταν με τη χριστιανική του πίστη. Αποφάσισε, λοιπόν, να σπουδάσει Θεολογία στις δυτικές τότε ζώνες κατοχής, όμως συνδύασε εξαρχής τις σπουδές του με το σχέδιο να επιστρέψει στη συνέχεια στη σοβιετική ζώνη. Είχε τη βεβαιότητα ότι εκεί χρειαζόνταν άνθρωποι σαν κι αυτόν. Αίσθηση μιας αποστολής, θα το ονόμαζα αυτό.

Το 1949 ο πατέρας μου συνέχισε τις σπουδές του στο Μπέτελ και ολοκλήρωσε την πρακτική εκπαίδευσή του στο Αμβούργο το 1954. Το 1950 γνώρισε τη μητέρα μου σε μια εκδήλωση που διοργάνωσε η Ευαγγελική Φοιτητική Κοινότητα, όπου και οι δύο ήταν φοιτητές-σύνδεσμοι, δηλαδή εκλεγμένοι σύνδεσμοι για άλλους φοιτητές. Η μητέρα μου σπούδασε αγγλικά και λατινικά στο Αμβούργο, με την πρόθεση να εργαστεί αργότερα ως καθηγήτρια στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι φίλοι της στη φοιτητική κοινότητα την αποκαλούσαν χαριτολογώντας Mercedes, επειδή είχε –όπως και η μητέρα της– το όνειρο να αποκτήσει το δικό της αυτοκίνητο, και μάλιστα κατά το δυνατόν μεγάλο και γρήγορο.

Οι γονείς μου παντρεύτηκαν στις 6 Αυγούστου 1952 και η μητέρα μου ήταν αποφασισμένη να ακολουθήσει τον σύζυγό της όταν θα έκανε πράξη το σχέδιό του να επιστρέψει στην Εκκλησία του Βερολίνου-Βρανδεμβούργου, δηλαδή στη ΛΔΓ, η οποία είχε ιδρυθεί τρία χρόνια νωρίτερα. Ήταν μία κάθε άλλο παρά εύκολη απόφαση· την πήρε όμως από αγάπη για τον πατέρα μου, με σοβαρές συνέπειες για την ίδια.

Το 1954 ήταν μεγάλη χρονιά. Μια χρονιά που για πολλούς, αν όχι για τους περισσότερους από μας, συνδέεται με το θαύμα της Βέρνης, όταν η εθνική ομάδα της Δυτικής Γερμανίας κατέκτησε το πρώτο Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου. Για την οικογένειά μου, ωστόσο, ήταν η χρονιά που οι γονείς μου μετακόμισαν από τη Δυτική στην Ανατολική Γερμανία, από το Αμβούργο στο Κβίτσο, μια μικρή πόλη στην περιοχή Πρίγκνιτς του Βρανδεμβούργου, ούτε 150 χιλιόμετρα βορειοδυτικά του Βερολίνου. Εκεί ο πατέρας μου ανέλαβε την πρώτη του θέση ως ενοριακός ιερέας. Αναχώρησε πρώτος εκείνος, η μητέρα μου ακολούθησε λίγο αργότερα,

μ' εμένα σε μια τσάντα μεταφοράς για βρέφη. Ήμουν έξι εβδομάδων. Είχε περάσει μόνο ένας χρόνος από τις 17 Ιουνίου 1953, όταν τα σοβιετικά τανκς κατέστειλαν βάνουσα μια λαϊκή εξέγερση με απεργίες και πολιτικές διαδηλώσεις στη ΛΔΓ. Μόλις λίγα επίσης χρόνια αργότερα θα ακολουθούσε άλλο ένα πλήγμα, η ανέγερση του Τείχους του Βερολίνου, το οποίο είχε τραγικές συνέπειες για εκατομμύρια Γερμανούς και ασφαλώς για την οικογένειά μας. Στο μεταξύ, πάντως, οι γονείς μου εγκαταστάθηκαν μ' εμένα μαζί στο νέο μας περιβάλλον.

Στο σπίτι είχαμε μια βοηθό. Η κυρία Σπίς είχε έρθει στο Κβίτσο από την Ανατολική Πρωσία με τον προκάτοχο του πατέρα μου· μετά τη συνταξιοδότησή της συνέχισε να εργάζεται για τους γονείς μου. Τους δίδαξε όλα όσα έπρεπε να γνωρίζουν για τη ζωή στην ύπαιθρο. Ο πατέρας μου αναγκάστηκε να αρμέγει κατσίκες, η μητέρα μου έμαθε πώς να μαγειρεύει τσουκνίδες και πολλά άλλα που δεν ήξερε ως παιδί της πόλης. Στην οικογένειά μας μιλούσαν συχνά για το λευκό χαλί που είχε φέρει στον γάμο, αλλά και για μια άλλη συνήθειά της απ' το Αμβούργο, στην οποία επέμεινε τον πρώτο καιρό στο Κβίτσο: να μη βγάζουν τα παπούτσια τους οι επισκέπτες, ούτε καν οι αγρότες του χωριού, που έρχονταν συχνά στο σπίτι να μιλήσουν με τον πατέρα μου για τις ανησυχίες τους, επειδή είχε αρχίσει η περίοδος της αναγκαστικής κολεκτιβοποίησης. Πολλοί έφυγαν αργότερα στη Δύση γι' αυτόν τον λόγο. Κάθε φορά που οι αγρότες πήγαιναν να βγάλουν τα παπούτσια τους προτού μπουν στο σπίτι, γνωρίζοντας τι σημάδια θα άφηναν στο χαλί, η μητέρα μου έλεγε: «Αφήστε... δεν χρειάζεται». Πατούσαν, λοιπόν, πάνω στο λευκό χαλί με τις λασπωμένες σόλες τους από τη δουλειά. Κάποια στιγμή η μητέρα μου εγκατέλειψε τη συνήθεια του Αμβούργου και επέτρεπε στους επισκέπτες να βγάζουν τα παπούτσια τους. Είχε γίνει πια για τα καλά κάτοικος του Κβίτσο.

Εγώ η ίδια δεν έχω άμεσες αναμνήσεις από το μέρος αυτό· ό,τι ξέρω είναι από οικογενειακές αφηγήσεις. Δεν ισχύει το ίδιο για το Τεμπλίν. Οι γονείς μου μετακόμισαν σ' αυτή τη μικρή πόλη στην περιοχή Ούκερμαρκ του Βρανδεμβούργου, περίπου 80 χιλιόμετρα βόρεια του Βερολίνου, το 1957 μαζί μ' εμένα και τον αδελφό μου Μάρκουσ,

που γεννήθηκε την ίδια χρονιά. Ο πατέρας μου διορίστηκε τότε από την Εκκλησία του Βερολίνου-Βρανδεμβούργου διευθυντής του ινστιτούτου για την εκπαίδευση ιερέων στο Τεμπλίν από το ινστιτούτο αυτό προέκυψε αργότερα η Ποιμαντορική Αδελφότητα. Αυτό σήμαινε ότι δεν ήταν πλέον ένας παραδοσιακός ενοριακός ιερέας. Η μετακίνηση αυτή δημιούργησε νέες ευκαιρίες και για τη μητέρα μου.

Το Βάλντχοφ

Το 1964 γεννήθηκε η αδελφή μου Ιρένε. Απ' όταν έγινε περίπου έξι ετών, μοιραζόμασταν ένα αγαπημένο σημείο του σπιτιού: την τσίγκινη επένδυση του παραθύρου στη σοφίτα. Η Ιρένε, πιο ευκίνητη από μένα, είχε ανακαλύψει ότι ήταν εύκολο να σκαρφαλώνουμε από το παράθυρο και να καθόμαστε άνετα πάνω στη λαμαρίνα. Καθόμασταν, λοιπόν, εκεί και χαζεύαμε τα πεύκα και τις κορυφές τους που λικνίζονταν ελαφρά στον άνεμο. Μέσα απ' τα δέντρα διακρίναμε το μονοπάτι που κατηφόριζε ως κάτω σ' ένα λιβάδι που το διέσχιζε το κανάλι ανάμεσα στις λίμνες Τεμπλίν και Ρέντελιν. Εκεί, πάνω στη στέγη, καταστρώναμε τα σχέδιά μας το καλοκαίρι: Να πάμε στην πηγή στο λιβάδι; Να πάμε με τα ποδήλατά μας στο Ρέντελινζέε για κολύμπι; Να μαζέψουμε βατόμουρα στο δάσος γύρω από το Τεμπλίν; Οι δυνατότητες ήταν αμέτρητες. Τα πηγαίναμε πολύ καλά με την Ιρένε, παρά τα δέκα χρόνια που μας χώριζαν.

Το δωμάτιό μου περιελάμβανε και το παράθυρο στη σοφίτα. Οι κυρίως χώροι για την οικογένεια ήταν στον κάτω όροφο. Το σπίτι μας βρισκόταν στον περίβολο του λεγόμενου Βάλντχοφ, στα περίχωρα της πόλης. Το κύριο μέρος αυτού του συγκροτήματος ήταν μια εγκατάσταση που διαχειριζόταν το Ίδρυμα Στεφάνους για παιδιά και ενήλικες με νοσητική υστέρηση. Το ίδρυμα λειτουργούσε στη βάση της ίδιας αντίληψης που είχε υιοθετήσει το Ίδρυμα Φον Μπόντελσβινγκ στο κέντρο Μπέτελ.* Εκτός από τη φροντίδα και την υποστήριξη γενικά των ενοίκων, δόθηκε έμφαση στη θεραπευτική επίδραση της ενεργού και ουσιαστικής

* Bethel: Ευαγγελικό εκπαιδευτικό κέντρο. Το όνομα, που σημαίνει στα εβραϊκά «Οίκος του Θεού», παραπέμπει στην ομώνυμη αρχαία πόλη του Ισραήλ.

εργασίας. Το ίδρυμα είχε στόχο να είναι όσο το δυνατόν πιο αύταρκες και οικονομικά βιώσιμο. Έτσι το Βάλντχοφ διέθετε κουζίνα, αγρόκτημα, φυτώριο, πλυντήριο, σιδηρουργείο, ξυλουργείο, εργαστήριο υποδηματοποιίας και εργαστήριο ραπτικής. Εμείς τα παιδιά είχαμε το ελεύθερο να κυκλοφορούμε παντού και να κουβεντιάζουμε με τους τεχνίτες διάφορων ειδικοτήτων και με τους ενοίκους με νοπτική υστέρηση.

Η Ποιμαντορική Αδελφότητα που διηύθυνε ο πατέρας μου περιελάμβανε ένα κτίριο με κοιτώνες για όσους συμμετείχαν στα μαθήματα, καθώς και μερικά διαμερίσματα· ένα απ' αυτά ήταν η υπηρεσιακή κατοικία της οικογένειάς μας, με επτά συνολικά δωμάτια – πέντε στον πρώτο όροφο· το δωμάτιό μου και το γραφείο του πατέρα μου ήταν στη σοφίτα. Υπήρχε επίσης το λεγόμενο σχολείο, όπου γίνονταν οι εκδηλώσεις και τα μαθήματα υπό την ευθύνη του πατέρα μου.

Νέα καθήκοντα προέκυψαν και για τη μητέρα μου στο Βάλντχοφ, όπως, για παράδειγμα, η εκπαίδευση του διοικητικού προσωπικού της Εκκλησίας· η μητέρα μου παρέδιδε μαθήματα γερμανικών και μαθηματικών στην Ποιμαντορική Αδελφότητα. Παρέδιδε επίσης μαθήματα ελληνικών και λατινικών σε μελλοντικούς φοιτητές του Sprachenkonnikt, ενός κέντρου θεολογικής εκπαίδευσης της Ευαγγελικής Εκκλησίας στο Βερολίνο, με σκοπό την προετοιμασία για τις μετέπειτα σπουδές τους. Με την πάροδο των ετών, ωστόσο, τα καθήκοντα της αδελφότητας επικεντρώνονταν ολοένα περισσότερο στην περαιτέρω κατάρτιση των ιερών, με αποτέλεσμα το πεδίο δραστηριότητας της μητέρας μου να συρρικνωθεί ξανά. Στη συνέχεια εργάστηκε για ένα διάστημα ως γραμματέας του πατέρα μου. Η ιδιότητα της συζύγου πάστορα ήταν απαγορευτική για μια θέση διδάσκοντος στο δημόσιο σχολικό σύστημα. Η εκπαίδευση στη ΛΔΓ έπρεπε να τηρεί αποστάσεις από οποιαδήποτε εκκλησιαστική επιρροή. Η ΛΔΓ ήταν ένα δηλωμένα άθεο κράτος.

Στην καθημερινότητα της οικογένειας υπήρχε κατά βάση μια κλασική κατανομή ρόλων μεταξύ των γονιών μου· στη μητέρα μου άρεσε, βέβαια, να φαντάζεται πώς θα ήταν αν δίδασκε σ' ένα σχολείο. Εγώ πίστευα τότε πως κάτι τέτοιο θα την επιβάρυνε διπλά, καθώς θα έπρεπε να τα βγάζει πέρα και με τη διδασκαλία και με τις δουλειές του σπιτιού. Κι αυτό, ως παιδί που ήμουν, δεν το έβλεπα με καλό μάτι. Καθώς η

μπτέρα μου δεν ήταν επίσημα εργαζόμενη, όπως έλεγαν στη ΛΔΓ, δεν απασχολούνταν δηλαδή με σκοπό το κέρδος, δεν είχε δικαίωμα να στείλει τα παιδιά της στο νηπιαγωγείο ούτε, αργότερα, να γευματίζουν στο σχολείο – κάτι που επίσης δεν μου άρεσε καθόλου. Στο τέλος της τελευταίας σχολικής χρονιάς κατάφερα εντέλει να συμμετέχω στα σχολικά γεύματα. Δεν το ήθελα τόσο λόγω της ποιότητας του φαγητού, αλλά λόγω της έλξης για κάτι που μου αρνούσαν πολύ καιρό. Όπως και να 'χει, η μπτέρα μου έπρεπε να μαγειρεύει καθημερινά και για πολλά χρόνια το μεσημεριανό γεύμα για όλη την οικογένεια, για να μην αναφέρω τα υπόλοιπα γεύματα και –μην το ξεχνάμε κι αυτό– είχε να κάνει και τα ψώνια.

Η απόσταση από το Βάλντχοφ ως τα εμπορικά καταστήματα της πόλης ήταν περίπου 3 χιλιόμετρα. Όταν εμείς τα παιδιά ήμασταν ακόμη πολύ μικρά για να τη βοηθάμε, η μπτέρα μου έπρεπε να μεταφέρει όλα τα ψώνια στο σπίτι με το ποδήλατο· πολύ απαιτητικό καθήκον. Αργότερα, όταν απέκτησε δίπλωμα οδήγησης, η μπτέρα της, η γιαγιά μου από το Αμβούργο, της χάρισε ένα Trabant. Η αγορά έγινε μέσω της GENEX, μιας υπηρεσίας μεταφορών, μέσω της οποίας οι Δυτικογερμανοί μπορούσαν να προσφέρουν μεγάλων διαστάσεων δώρα σε πολίτες της ΛΔΓ, που τα πλήρωναν με γερμανικά μάρκα. Το να μπορεί να οδηγεί το δικό της αυτοκίνητο, έστω κι αν ήταν κατά τι μικρότερο από το μοντέλο που της είχε χαρίσει το παρατσούκλι Mercedes όταν ήταν φοιτήτρια, ήταν για τη μπτέρα μου σαν μια πράξη αυτοαπελευθέρωσης. Είχε πια τη δυνατότητα να μετακινείται με ευκολία. Το αυτοκίνητο της χρησίμευσε και για να παραδίδει μαθήματα αγγλικών στο σχολείο ξένων γλωσσών στο Βερολίνο, γεγονός που με τη σειρά του οδήγησε σε περιστασιακές προστριβές με τον πατέρα μου, που δεν του άρεσε να ετοιμάζει μόνος του το φαγητό του. Όμως η μπτέρα μου ήταν αποφασισμένη ν' ακολουθήσει τον δικό της δρόμο.

Η αμοιβή ενός πάστορα ήταν πενιχρή στη ΛΔΓ· ωστόσο, το ενοίκιο για την υπηρεσιακή κατοικία τους ήταν χαμηλό, το ίδιο ήταν και για εμάς. Λάμβαναν επίσης υλική υποστήριξη από τη Δύση – το λεγόμενο αδελφικό βοήθημα. Για τη δική μας οικογένεια το βοήθημα αυτό ήταν πε-

ρίπου εβδομήντα μάρκα τον μήνα. Το διαχειριζόταν η γιαγιά μου από το Αμβούργο και –μετά τον θάνατό της το 1978– η θεία μου, η αδελφή της μητέρας μου. Μας έστελναν, λοιπόν, τακτικά δέματα. Αυτό ήταν κάθε φορά ένα τεράστιο οργανωτικό εγχείρημα για τους ανθρώπους στο Αμβούργο, για μας όμως ήταν μια βοήθεια ανεκτίμητη.

Τα δέματα που λαμβάναμε ήταν και από άλλη άποψη κάτι πολύ ιδιαίτερο – κάτι που συνειδητοποιούσαμε ανοίγοντάς τα· «αυτό μυρίζει Δύση» λέγαμε. Εννοούσαμε το λεπτό άρωμα του καλού σαπουνιού ή του αρωματικού καφέ. Η Ανατολή, από την άλλη πλευρά, μύριζε έντονα καθαριστικά, βερνίκι πατώματος και τερεβινθέλαιο. Ακόμα και σήμερα την ανακαλώ αυτή τη μυρωδιά.

Για μένα το επίσημο κράτος της ΛΔΓ ήταν η ενσάρκωση της... άγευστης γεύσης. Μόνο απομιμήσεις αντί για αληθινά φυσικά υλικά, ποτέ χαρούμενα χρώματα. Οι γονείς μου όλο κι έβρισκαν τρόπους για να ξεφεύγουν απ' αυτή την έλλειψη γούστου· αγόραζαν, για παράδειγμα, τα καλοσχεδιασμένα έπιπλα των εργαστηρίων Χέλεραου, για τα οποία έπρεπε μερικές φορές να περιμένουν πολύ καιρό. Ίσως η σημερινή μου προτίμηση στα πολύχρωμα μπλέιζερ να οφείλεται και σ' αυτή την πρωταρχική εμπειρία της απουσίας έντονων χρωμάτων που τόσο μ' άρεσαν, στην καθημερινή ζωή στη ΛΔΓ.

Η Ποιμαντορική Αδελφότητα του πατέρα μου επωφελήθηκε από την υποδομή του Βάλντχοφ συνολικά· για παράδειγμα, από την κουζίνα και τα εργαστήρια των εγκαταστάσεων του Ιδρύματος Στεφάνους. Οι κάτοικοι με νοπητική υστέρηση έκαναν κι αυτοί μερικές δουλειές στην αδελφότητα. Έναν από αυτούς τον θυμάμαι ιδιαίτερα. Βοηθούσε τη μητέρα ακούραστα, με ιώβειο υπομονή, να μεταφέρει ξύλα και κάρβουνα. Ήταν πολύ σκληρή δουλειά, καθώς όλα τα δωμάτια θερμαίνονταν με σόμπες από πυρότουβλα με εξωτερική επένδυση από πλακίδια. Όταν δούλευε, ο άνθρωπος αυτός ήταν απόλυτα συγκεντρωμένος. Κατά τ' άλλα, είτε έκανε ατέρμονους μονολόγους είτε μου μιλούσε για τις εμπειρίες του ως υπάλληλος των σιδηροδρόμων που υποτίθεται πως ήταν. Γίναμε φίλοι.

Στα διαστήματα που δεν είχαμε σχολείο περνούσαμε τις μέρες μας κυρίως έξω, διακόπτοντας μόνο για φαγητό. Στις δώδεκα το μεσημέρι

και στις έξι το απόγευμα ένας τρόφιμος του Ιδρύματος Στεφάνους χτυπούσε τις καμπάνες στο καμπαναριό, που ήταν στον χώρο του Βάλντχοφ, σήμα για μας, τα παιδιά του πάστορα, πως έπρεπε να γυρίσουμε στο σπίτι για το γεύμα ή το δείπνο. Κατά τ' άλλα, μπορούσαμε να τριγυρνάμε όλη τη μέρα. Ήταν τέλεια.

Ιδιαίτερες φιλίες είχα αναπτύξει με τον κηπουρό, τον κύριο Λάχμαν. Μου έμαθε πώς να τρυπάω τα φυτά με το ειδικό εργαλείο και να μεταφυτεύω σπορόφυτα στο θερμοκήπιο. Μπορούσα να τον ρωτάω ό,τι ήθελα και να του δίνω κι ένα χεράκι στη δουλειά του. Έτσι κι αλλιώς, μου πήγαινε, απ' τη φύση μου, η ζωή στην ύπαιθρο. Λένε πως, κοριτοσάκι μικρό ακόμη στο Κβίτσο, αν διψούσα, δεν το 'χα σε τίποτα να πιω απ' την ποτίστρα για τις κότες. Στο Βάλντχοφ, επίσης, έτρωγα με άνεση ακαθάριστα καρότα απ' το μπουστάνι.

Το αγαπημένο μου μέρος το φθινόπωρο ήταν ο ατμολέβητας με τις πατάτες, ένα θεόρατο όχημα σαν φορτηγό με μεγάλο καυστήρα. Έρχιαν εκεί τις πατάτες για να μαλακώσουν με καυτό ατμό και τις μεταποιούσαν ύστερα σε ζωοτροφή, αμέσως μετά τη συγκομιδή. Όταν ήμουν, λοιπόν, μικρή, μου επέτρεπαν να κάθομαι δίπλα στον οδηγό και να παρακολουθώ τη διαδικασία. Οι μυρωδιές ήταν υπέροχες: πατατοχώραφα και βλαστοί πατάτας. Ήταν πραγματική απόλαυση να γεύομαι τις μισολιωμένες πατάτες.

Στο Βάλντχοφ ζούσαν κι άλλα παιδιά, μεγαλύτερα και μικρότερα από μένα. Κάναμε πολλά πράγματα μαζί – πηγαίναμε για κολύμπι, παίζαμε στον αχυρώνα ή παίζαμε τα μήλα.* Πάντα υπήρχε παρέα. Δεν βαριόμασταν ποτέ.

Την πρώτη Κυριακή του Αντβέντ** τα παιδιά του Βάλντχοφ τραγουδούσαν τα κάλαντα της Πρωτοχρονιάς για τους κατοίκους με νοτική υστέρηση. Τους κάναμε καντάδα στις επτά το πρωί, ενώ κοιμόνταν ακόμη στους κοιτώνες τους – έτσι ήταν η κατάσταση τότε, μονόκλινα ή δίκλινα δωμάτια δεν υπήρχαν. Τραγουδούσαμε το *Es kommt ein Schiff*,

* Völkerball: Ομαδικό παιχνίδι με μπάλα, παρόμοιο με το δικό μας «τα μήλα».

** Advent: Περίοδος τεσσάρων εβδομάδων πριν από τα Χριστούγεννα (στη Γερμανία γιορτάζουν τις τέσσερις Κυριακές).

geladen, το Macht hoch die Tür και άλλα πολλά, και το απολαμβάναμε με την καρδιά μας, κι εμείς κι εκείνοι. Την περίοδο των Χριστουγέννων τραγουδούσα επίσης στη χορωδία της εκκλησίας Μαρία Μαγκνταλένε στο Τεμπλίν. Για τα παιδιά στο Βάλντχοφ τα Χριστούγεννα ήταν η καλύτερη στιγμή της χρονιάς. Η παραμονή, ωστόσο, των Χριστουγέννων ήταν για μας πολύ διαφορετική από κείνη πολλών άλλων οικογενειών. Στο πρεσβυτέριο υπήρχε συνεχής ροή μεταξύ της επαγγελματικής και της ιδιωτικής ζωής, πράγμα αισθητό ειδικά τα Χριστούγεννα.

Την παραμονή των Χριστουγέννων ο πατέρας μου έπρεπε να κάνει και δύο και τρεις λειτουργίες στα χωριά γύρω από το Τεμπλίν, και συχνά δεν επέστρεφε στο σπίτι από τις κρύες εκκλησίες των γύρω χωριών πριν από τις έξι το απόγευμα, ξεπαγιασμένος απ' το κρύο. Όταν ήμασταν ακόμη μικρά, μας έβαζαν να κοιμηθούμε το μεσημέρι, μιας και ο βραδινός ύπνος θα αργούσε. Αργότερα, σε μεγαλύτερη πια ηλικία, συνόδευα τον πατέρα μου στη θεία λειτουργία.

Φυσικά, ήρθε να μας επισκεφτεί και η γιαγιά μου από το Βερολίνο. Παράλληλα, σ' αυτή την ξεχωριστή βραδιά η σκέψη μας έπρεπε να είναι κοντά και σε όσους ήταν μόνοι. Οι γονείς μου μας πέρασαν από μικρή ηλικία ότι το βαθύτερο νόημα των Χριστουγέννων ήταν να έχουμε έγνοια για ανθρώπους που δεν ήταν τόσο ευκατάστατοι όσο εμείς ή ήταν μόνοι, εγκαταλειμμένοι. Κάθε χρόνο, λοιπόν, την παραμονή των Χριστουγέννων, προσκαλούσαν στο σπίτι μας κάποιον γείτονα που ζούσε μόνος του και είχε σπάνια την ευκαιρία να βρεθεί με συντροφιά. Στο δείπνο, που στα δικά μου παιδικά μάτια άρχιζε έτσι κι αλλιώς αρκετά αργά λόγω των εκκλησιαστικών καθηκόντων του πατέρα μου, ο καλεσμένος μας είχε επιτέλους την ευκαιρία να βρεθεί με παρέα, να πει δυο κουβέντες, και οι γονείς μου τον ενθάρρυναν, μάλιστα, να το κάνει. Στο μεταξύ, εμείς τα παιδιά καθόμασταν σε αναμμένα κάρβουνα, γιατί περιμέναμε πώς και πώς τα χριστουγεννιάτικα δώρα· σιωπηλά όμως, δεν έπρεπε να κάνουμε ερωτήσεις του τύπου «πότε» και «πότε». Έτσι, συχνά έφτανε οκτώ το βράδυ ή και αργότερα, ώσπου να μας επιτρέψουν επιτέλους να μπούμε στην αίθουσα των Χριστουγέννων.

Το τελετουργικό εκεί ήταν σταθερό κάθε χρόνο. Στο φως των κεριών τα αδέρφια μου κι εγώ απαγγέλλαμε την ιστορία των Χριστουγέννων,

καθένας με τον ρόλο του. Ανάμεσα στα αποσπάσματα από το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο παίζαμε μικρά κομμάτια για φλάουτο και τραγουδούσαμε τα χριστουγεννιάτικα κάλαντα. Ήταν μια μικρή παράσταση, η οποία βέβαια είχε σκοπό να προσφέρει λίγη χαρά στους καλεσμένους μας, αλλά πάνω απ' όλα να μας δείξει ότι τα Χριστούγεννα δεν ήταν πρωτίστως για τα δώρα.

Πολύ όμορφες αναμνήσεις έχω από το πρωί των Χριστουγέννων, όταν μαζευόμασταν στο σαλόνι και αντικρίζαμε τα δώρα – οι γονείς μας είχαν ήδη αφαιρέσει το περιτύλιγμα. Ανήμερα τα Χριστούγεννα ο πατέρας μου συνήθως δεν είχε καθήκον να τελέσει τη λειτουργία· ως επικεφαλής της Ποιμαντορικής Αδελφότητας, είχε μόνο περιστασιακά καθήκοντα στις ενορίες. Η μητέρα μου ετοιμάζε την ψιτή χίνα, εμείς είχαμε την ευκαιρία να κουβεντιάσουμε με τον μπαμπά για τα δώρα μας, ενώ τσιμπολογούσαμε από τα πολύχρωμα πιάτα που μας είχε ετοιμάσει η μητέρα μου· τη μέρα εκείνη μας έδινε το ελεύθερο να φάμε όσα γλυκά θέλαμε. Αν τα δώρα για τον αδελφό μου από τη Δύση περιελάμβαναν κι ένα από τα αγαπημένα του παζλ Ραβενσμπούργκερ, στρώνόμασταν αμέσως στο παιχνίδι.

Το σπίτι μας ήταν γενικά ανοιχτό, όχι μόνο τα Χριστούγεννα και τις γιορτές. Οι γονείς μου δέχονταν συχνά επισκέψεις, όλο τον χρόνο. Φίλοι έρχονταν συχνά μετά το δείπνο και οι ενήλικες έπιναν τσάι ή ένα ποτήρι κρασί μαζί. Δεν ήταν σπάνιο άνθρωποι –μεταξύ των οποίων και μέλη του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος της Γερμανίας (SED)– να έρχονται στους γονείς μου για να τους συμβουλευτούν σχετικά με το πώς θα έπρεπε να συμπεριφέρονται απέναντι στο κράτος σε ορισμένες περιστάσεις. Τα Σαββατοκύριακα οι πάστορες είχαν τη συνήθεια να ανταλλάσσουν επισκέψεις. Μ' άρεσε να επισκέπτομαι με τον πατέρα μου άλλα πρεσβυτέρια της εκκλησιαστικής περιφέρειας. Μετά τον καφέ εμάς τα παιδιά συχνά μας έδωχναν διακριτικά απ' το δωμάτιο. Όταν έλεγαν «μπορείτε να πάτε να παίξετε», εννοούσαν στην πραγματικότητα ότι *έπρεπε* να πάμε να παίξουμε. Εγώ συνήθως προσπαθούσα να μείνω με τους ενήλικες και επινοούσα διάφορες στρατηγικές για να καταφέρω να κρυφτώ, ας πούμε, σε μια γωνία ή πίσω από μια κουρτίνα. Ήθελα οπωσδήποτε ν' ακούσω τι έλεγαν.

Οι συζητήσεις περιστρέφονταν συνήθως γύρω από σημαντικά πολιτικά θέματα, κι εγώ φλεγόμουν ν' ακούσω τι λένε – πολύ περισσότερο απ' όταν μιλούσαν για θεολογικά ζητήματα ή για τη χριστιανική διδασκαλία και τη θεία λειτουργία. Μερικές φορές μιλούσαν για άλλους πάστορες που είχαν προστριβές με το κράτος ή προβλήματα με την Κρατική Ασφάλεια. Και για τα προβλήματα των παιδιών στο σχολείο κουβέντιαζαν επίσης. Ήταν πάντα σαφές ότι τέτοιες συζητήσεις και συναντήσεις δεν έπρεπε ποτέ να κοινοποιηθούν σε τρίτους. Εμείς τα παιδιά ξέραμε ότι έπρεπε να κρατάμε το στόμα μας κλειστό.

Η απόλυτη φρίκη

Τις πρώτες μου αναμνήσεις τις συνδέω με τη γιαγιά μου στο Αμβούργο· δεν ξέρω, βέβαια, σε ποιο βαθμό είναι πραγματικά δικές μου ή καταγράφηκαν μέσα μου από οικογενειακές αφηγήσεις. Όπως και να 'ναι, η πρώτη ανάγεται στο 1957, όταν ήμουν τριών ετών. Πέρασα τότε με τη γιαγιά μου τρεις μήνες, ενώ η μητέρα μου περίμενε το δεύτερό της παιδί, τον αδελφό μου τον Μάρκου. Επέστρεψα, λοιπόν, απ' το Αμβούργο στο Τεμπλίν μετά τη γέννησή του και, απ' ό,τι μου αφηγήθηκαν αργότερα, δεν μπορούσα μεν ακόμη να ανέβω μόνη μου τις σκάλες του σπιτιού, είχα μάθει όμως τον πληθυντικό ευγενείας. Το γεγονός ότι πλέον απευθυνόμουν στη μητέρα μου στον πληθυντικό την τρόμαξε· προφανώς ο χωρισμός είχε προκαλέσει μια σχετική αποξένωση.

Η δεύτερη ανάμνηση με πάει πίσω στο 1959, πάλι στο Αμβούργο. Ήμασταν εκεί για να γιορτάσουμε τον γάμο της θείας μου Γκούνχιλντ, αδελφής της μητέρας μου. Στο ταξίδι από το Τεμπλίν στο Αμβούργο με το αυτοκίνητό μας, ένα γκρι Wartburg στέισον βάγκον, ο αδελφός μου κι εγώ υποτίθεται πως κοιμόμασταν – ήταν βράδυ. Στις αποσκευές μας υπήρχε κι ένα μεγάλο επιδαπέδιο βάζο που οι γονείς μου είχαν αγοράσει ως γαμήλιο δώρο για τη θεία μου. Όταν η αστυνομία στα σύνορα ζήτησε να αναφέρουν το περιεχόμενο των αποσκευών, πετάχτηκα ξαφνικά εγώ από πίσω: «Κάτι ξεχάσατε! Έχουμε και το βάζο!» Ευτυχώς, η προπέτιιά μου δεν προκάλεσε στους γονείς μεγάλα προβλήματα στα σύνορα. Όταν ξεκινήσαμε πάλι, με μάλωσαν πάντως που δεν κοιμόμουν.

«Έπρεπε τουλάχιστον να κάνεις πως κοιμάσαι» μου είπαν. Δεν θα ξεχάσω ποτέ αυτό το περιστατικό. Ήμουν ακόμη τόσο αδαής, που ήθελα να λέω τα πάντα στους πάντες. Αυτό άλλαξε στην πορεία της ζωής μου.

Στη θεία μου περάσαμε πραγματικά υπέροχα. Την ημέρα ωστόσο του γάμου συνέβη ένα δυσάρεστο περιστατικό. Συγγενείς με μεγαλύτερα παιδιά, αγόρια ηλικίας εννέα ή δέκα ετών, ήρθαν στη γαμήλια γιορτή, ήταν Νοέμβριος, και μου είπαν να πάω, αν θέλω, μαζί τους βόλτα. Ήμουν μόλις πέντε ετών κι ένιωσα πολύ περήφανη που με πήραν μαζί τους. Αυτοί όμως σύντομα με βαρέθηκαν και μ' έστειλαν πίσω. Μόνη μου. Εγώ, βέβαια, δεν μπορούσα να βρω τον δρόμο. Δεν θυμάμαι πώς, αλλά κάποια στιγμή κατέληξα σε ένα αστυνομικό τμήμα. Οι αστυνομικοί με ανέκριναν μέχρι να μάθουν πού ήταν οι γονείς μου, ώστε να τους ενημερώσουν και να με παραλάβουν. Οι πρώτες μου αναμνήσεις από το Αμβούργο είναι, λοιπόν, ανάμεικτες.

Στις 16 Ιουλίου 1961 η γιαγιά μου από το Αμβούργο έκλεισε τα εβδομήντα της χρόνια και εξέφρασε την επιθυμία να κάνουμε όλοι μαζί ένα ταξίδι στη Βαυαρία. Κανείς δεν φανταζόταν τότε πως αυτό θα ήταν το τελευταίο μας ταξίδι στη Δυτική Γερμανία. Η γιαγιά μου δεν είχε αποκτήσει ποτέ άδεια οδήγησης, κι έτσι χάρηκε πολύ που ο γαμπρός της ο Χορστ, ο πατέρας μου, προσφέρθηκε να οδηγήσει εκείνος. Του άρεσε άλλωστε η οδήγηση. Νοικιάσαμε, λοιπόν, ένα VW Beetle και πήγαμε στη Βαυαρία και την Αυστρία για τρεις εβδομάδες το καλοκαίρι. Η γιαγιά μου ήθελε να κάνουμε ένα πραγματικά χορταστικό ταξίδι.

Από το Τεμπλίν πήγαμε πρώτα στο Αμβούργο, παραλάβαμε τη γιαγιά και στη συνέχεια κατευθυνθήκαμε νότια και καταλήξαμε σε ένα μικρό ξενοδοχείο στο Ζάγκμπεργκ, κοντά στο Φράσντορφ, στις Άλπεις Χίμγκαου. Θυμάμαι ότι το ταξίδι είχε πολλές στροφές. Είδαμε τα βουνά, κάναμε εκδρομές στο Χέρενκίμζε και στο Φράουενκίμζε, στο Μόναχο, στο Ίνσμπρουκ και το Σάλτσμπουργκ. Στο Βάσερμπουργκ αμ Ιν εντυπωσιάστηκα από τα ορμητικά νερά του ποταμού, που εκείνη την εποχή η στάθμη του είχε ανέβει επικίνδυνα.

Ύστερα από τρεις εβδομάδες επιστρέψαμε στο Αμβούργο και από εκεί, στις 7 ή 8 Αυγούστου 1961, οι γονείς μου, ο αδελφός μου κι εγώ

στο σπίτι μας στο Τεμπλίν. Αργότερα ο πατέρας μου έλεγε ξανά και ξανά πως είχε δει τότε συρμάτινους φράχτες στα δάση γύρω από το Βερολίνο, προφανώς προάγγελους των καθοριστικών εξελίξεων που θα ακολουθούσαν· είχε λοιπόν την υποψία πως κάτι κακό θα συνέβαινε.

Την Πέμπτη ή την Παρασκευή πριν από την ανέγερση του Τείχους ο πατέρας μου είχε μια δουλειά στο Βερολίνο και με πήρε μαζί του, με το αυτοκίνητο. Με άφησε με τη μητέρα του, τη Βερολινέζα γιαγιά μου· το διαμέρισμά της στην οδό Ρέτζμπαχερ βεγκ του Πάνκουου ήταν σε ένα κτίριο της δεκαετίας του 1930. Τη μέρα εκείνη περπατήσαμε μαζί προς τη Βόλανκοτράσε, στον γαλλικό τομέα της πόλης, για να πάρει τοιγάρα· ήταν μανιώδης καπνίστρια, όπως και ο πατέρας μου. Θυμάμαι έντονα πώς με κρατούσε σφιχτά από το χέρι και με τραβούσε συνέχεια να προχωρήσω πιο γρήγορα απ' όσο μου επέτρεπε η ηλικία μου· ήμουν επτά ετών. Στο μαγαζί υπήρχε νευρική όρεξη, η γιαγιά μου μιλούσε κοφτά. Βιαζόταν να φύγουμε, καθώς ήταν απαγορευμένο να αγοράζει τοιγάρα στο Δυτικό Βερολίνο και να τα παίρνει πίσω στο Ανατολικό. Τότε ακόμη δεν ήξερα πως θα περνούσε πολύς καιρός μέχρι να μπορέσω να πάω ξανά στο Δυτικό Βερολίνο. Το βράδυ επιστρέψαμε με τον πατέρα μου στο Τεμπλίν.

Στις 13 Αυγούστου, Κυριακή, άρχισε η κατασκευή του Τείχους στο κέντρο του Βερολίνου. Ο πατέρας μου λειτούργησε κανονικά, ήμουν εκεί, δεν θα το ξεχάσω ποτέ. Τρόμος και φρίκη επικρατούσε παντού, οι άνθρωποι έκλαιγαν. Η μητέρα μου, σε απόγνωση, δεν ήξερε πότε θα μπορούσε να ξαναδεί τη μητέρα και την αδελφή της στο Αμβούργο, για τον πατέρα μου το πλήγμα ήταν συντριπτικό· βρέθηκε ξαφνικά αποκλεισμένος από ένα κομμάτι της γενέτειράς του. Αυτό που συνέβη ξεπερνούσε τη φαντασία του. Ένα τείχος έκοψε τη γενέτειρά του στα δύο. Και όχι μόνο αυτό, αλλά ολόκληρη τη χώρα.

Μολονότι τα δύο γερμανικά κράτη υπήρχαν ήδη από το 1949, η ζωή της οικογένειάς μου, όπως και εκατομμυρίων άλλων ανθρώπων, θα άλλαζε ριζικά μόλις το 1961, με την ανέγερση του Τείχους. Βρεθήκαμε ξαφνικά δέσμοι μιας απόλυτης ανημπόριας. Θυμάμαι, για παράδειγμα, τις μέρες της καταστροφικής πλημμύρας στο Αμβούργο λίγους

μήνες αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1962, όταν η μητέρα μου έτρεμε για τη μητέρα και την αδελφή της και ήταν με τα χέρια δεμένα. Οι οικογένειές μας είχαν απλώς χωριστεί η μία από την άλλη. Η γιαγιά μου και η μητέρα μου κράτησαν επαφή αλληλογραφώντας σταθερά κάθε εβδομάδα. Μετά τον θάνατο της γιαγιάς μου, το 1978, η θεία μου συνέχισε αυτή την παράδοση.

ISBN: 978-618-03-4160-7

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 84160

metaixmio.gr